

Univerzitet umetnosti u Beogradu, Fakultet dramskih umetnosti,
Beograd

DOI 10.5937/kultura1234309V

UDK 316.77:1

originalan naučni rad

VIZUELNA KULTURA U ERI MEDIJA

Sažetak: Rad preispituje kompleks fenomena vizuelne kulture u savremenom, medijski posredovanom svetu. Istovremeno, tekst kritički dovodi u pitanje hipotezu o rastu i razvoju vizuelne kulture u eri totalne medijatizacije. Dijalektika vizuelne kulture ovde se, zapravo, posmatra kroz sukob i posredovanje dva njena karakteristična momenta: prvog, koji se tiče medijskog postvarenja i drugog - interpretiranog kao prostor za potencijalno i realno kritičko-subverzivno delovanje sfere tzv. „optičkog uma“ u današnjem vremenu. Prikazana dijalektika kretanja vizuelnosti treba da otvorи prostor za praktičku intervenciju u stvarnosti, vođenju principom nade. U protivnom će medijatizovana vizuelna kultura dovesti do potpune instrumentalizovanosti, u korist sticanja profita, a u funkciji delimičnog ili potpunog destruiranja sveta kulture.

Ključne reči: vizuelna kultura, mas-mediji, medijatizacija, dijalektika, kritika

Čini se kao nesporno da savremeno doba vladavine medija podrazumeva procvat vizuelne kulture. Naime, vizuelnost je danas nosilac (kao subjekt) robnih vrednosti, kako na tržištu umetnosti i kulture, tako i u svakodnevnom životu. Otuda deluje sa svim „prirodno“ pomisao na to da tzv. medijska kultura (Kelner /Kellner/) podupire i podržava razvoj vizuelnosti kao takve. No, iako u ovome ima izvesne istine, naše je stanovište ipak bitno drukčije. Prethodno izneto mnenje je, kako izgleda, nekritički prihvaćeno i, štaviše, uvreženo u mnogobrojnim zdravorazumskim i teorijskim interpretacijama, što se tiču kako sveta medija, tako i fenomena vizuelnosti, te njemu odgovarajuće kulture. Pokušaćemo ovde, u kratkim crtama, da prikažemo drugu, tamanu stranu dijalektičkih kulturnih kretanja, pokrenutih u smeru dramatičnog opadanja vizuelne kulture, uzrokovane širokim delovanjem mas-medija.

Pojam vizuelne kulture, u današnjem vremenu, takođe se uzima kao neproblematičan, posmatrano bilo sa stanovišta vrednosnih orijentacija ili empirijskog fakticiteta. Čini se, naime, da ništa u svetu pojavnosti *ovde i sada* nije uočljivije od vladavine, tj. dominacije vizuelnih čulnih fenomena, posebno zahvaljujući sveopštjoj tehnologizaciji i medijatizaciji, koja sferu takozvanog „optičkog uma“ na mnogobrojne načine prevodi u kodove reprezivnih vizuelnih matrica, što plutaju unutar različitih nivoa i dimenzija „realnosti“.¹ Otuda se danas, kada govorimo o vizuelnoj kulturi, često pomišlja na tzv. civilizaciju slike, što zasigurno nisu identični pojmovi, ali je njihova asocijativnost gotovo nužna, u smislu uzajamne sličnosti i delimičnog preklapanja, te kontinuiranog posredovanja na nivou fenomena. Ipak, ono što je, u prvom redu, tekovina Zapadne civilizacije,² svakako se ne može poistovetiti sa pojmom kulture, kao što ni ono što je neposredno dato kao ‘vizuelno’ (opažljivo) nije posve identično sa medijski posredovanom (produkovanom) vizuelnošću savremenog sveta. U svakom slučaju, reč je o jednom perspektivizmu kretanja vizuelnosti – nazovimo to dijalektičkom vizurom - bilo ka momentu graničnog preloma i istrajanja na negativnom, odnosno subverzivnom stanovištu procesa dijalektizacije, ili pak na kulminaciji (multimedijiskog) totaliteta, gde se pitanje vizuelnosti realizuje tako što se, u stvari, (samo)ukida.

Drugim rečima, savremena dijalektika kretanja vizuelnosti, poput “klasične” dijalektike Prosvjetiteljstva, manifestuje svoj dvostruki karakter, pri čemu njen negativni, neobarokni momenat može pomoći daljem dinamizmu i očuvanju kritičkog stava prema realnosti, dok njen pozitivni momenat završava u shematizmu medijske kulture, što je u sukobu s kritikom medijski postvarenoguma (subjekta). Savremena vizuelna kultura, dakle, može biti svoje vlastito “nepravilno” kretanje – hipostaza i kritika, kako sveukupne prakse vizuelnosti, tako i njenih specifičnih mogućnosti. Za razliku, na primer, od situacionističke kritike vizuelne kulture XX veka, koja je spoljašnjim (izražajnim) sredstvima, kao što je “pismo”, nastojala da problematizuje i ospori vrednost i značaj vizuelne kulture i njoj sapripadnog ekspanzionizma i kolonijalizma u današnjem vremenu, neobarokno kretanje duha, kao po sebi subverzivno i ekscesno delujuće unutar vlastitog pojmovno-mimetičkog okvira kretanja, pokazuje svoju

1 Videti: Vuksanović D., *Filozofija medija: Ontologija, estetika, kritika*, Fakultet dramskih umetnosti u Beogradu – Institut za pozorište, film, radio i televiziju, Čigoja, Beograd 2007, i *Filozofija medija 2: Ontologija, estetika, kritika*, Fakultet dramskih umetnosti u Beogradu – Institut za pozorište, film, radio i televiziju, Čigoja, Beograd 2011.

2 Uporediti: Jenks C., *The Centrality of the Eye in Western Culture, An Introduction*, in: *Visual Culture*, eds. Jenks C., Routledge, London and New York 2002, str. 1-25.

revolucionarnu dimenziju, bar onoliko koliko zadire u aplogiju vizuelnosti i sveopšte medijske posredovanosti, i, napisletku, retrogradnih kretanja vizuelne medijske kulture koja je, takoreći, preplavila današnji svet.

Neobarokna paradigma univerzuma kulture, što je zamenila nekadašnje obrise sveta *logosa*, u jednom momentu kretanja duha, omogućila je njegov dalji, disonantni, neobarokni dinamizam, koji je u filozofiji i estetici opstajao na samoj granici preokreta, izvedenog u rasponu od dijalektički koncipiranih ideja istine i smisla, ka fetišizovanju fenomena slike. Ova granična pozicija vizuelne kulture, u koju ubrajamo i kulturu duha, omogućila je njegovo dvosmerno kretanje: ka postmodernoj na jednoj, i novoj kritičkoj teoriji društva i kulture, na drugoj strani. Naime, istražavanje u momentu neidentičnog, te (neo) baroknog raspora uspostavljenog između svetova *noumena* i *fenomena*, istine i slike, ocrtava jednu nelagodnu, ali i potencijalno subverzivnu poziciju, koju neobarokna vizuelna kultura može uspostaviti prema kristalizovanom svetu pojma i kapitalistički definisanog rada. Nasuprot ovome, ukoliko razrešenje ove napetosti završi raspletom u postmodernom stanju, dolazi do njegovog nekritičkog hipostaziranja u ono što uslovno zovemo medijskom kulturom. Njen mimetički impuls, kojim nastoji da obuhvati istinu kao stvarnost, može poslužiti, međutim, i kao onaj čulni momenat kretanja duha što će omogućiti kritički odnos i projekciju nade u budućnosti, zasnovanu na temeljima ideje humaniteta.³

A kako to, u stvari, izgleda u svakodnevnom životu? Čini se, naime, da je ne samo sfera recepcije (doživljaja prirode i umetničkih dela, na primer), nego i celokupno opažanje u savremenom dobu, pogotovo ono vizuelno, prisvojeno, odnosno kolonijalizovano od strane medija masovnih, novih i interaktivnih komunikacija, te na taj način transformisano u nešto drugo. Dominacija vizuelnih medija, ostvarena krajem XX i početkom XXI veka, dopriņela je ekspanziji vizuelnosti u toj meri, da je gotovo čitav svet fenomena postao spektakularizovan, „transparentan“ i, takoreći, u potpunosti vizuelno opažljiv. No, virtuelne medijske slike što su, zahvaljujući ekspanziji novih komunikacionih tehnologija,

3 “Barokni duh filozofije Benjamina, Adorna i Bloha doneo je sobom i postavio u kretanje jednu novu, *baroknu sliku mišljenja*, koja je dijalektikom vlastitog povesnog hoda proizvela paradigmu jednog sasvim novog vida humaniteta. (...) U poređenju s onim beskonačnim refleksijama u kojima mišljenje graduelno nestaje, te na taj način gubi svoju osnovnu, humanističko-kritičku dimenziju i antički ocrtanu suštinu, ovde se u beskonačnosti nepravilnih putanja kretanja zadobija ne samo autonomno mišljenje, već i njegov istorijski duboko usadeni, humanistički oblik postojanja.“ Vuksanović D., *Barokni duh u savremenoj filozofiji: Benjamin, Adorno, Bloh*, Institut za filozofiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, Čigoja, Beograd 2001, str. 209.

prekomerno zasule naš aktuelni opažajni svet, cirkulišući u sferi simboličke razmene, nisu samo estetski, nego i socijalni *factum* današnjice. Osim toga, one nipošto nisu vrednosno neutralne prirode, čak ni onda kada reprezentuju fiktivnu stvarnost – na primer, svet duhovne kulture i umetnosti.

Vizuelno je, dakle, prvenstveno zahvaljujući prevalenciji tzv. medijske nad „tradicionalnom“, medijski neposredovanom kulturom, osnovno obeležje savremenog doba. I ne samo to. Ono je simptom nestajanja ranijih vrednosti, koje postepeno zamjenjuju fenomeni što se pojavljuju s one strane humanističkih *toposa*, a u korist vrednosti profita, odnosno sveta kapitala. Ako, nadalje, kažemo da je vizuelno ona „jezička struktura“ koju zatičemo kao datost našeg vremena, definisanog na tragu neobaroknog stila mišljenja i življena, onda možemo tvrditi i sledeće: dramatični kovitlac slika što se sudaraju, uzajamno sukobljavaju, prepliću i posreduju pred našim očima, završavajući bilo u ravnodušnosti, ili u uznemirujućoj neravnoteži sa stvarnošću, ukazuje ne samo na promenu vladajuće, opažajne i vrednosne paradigme u odnosu na predašnja vremena, već i na ozbiljnu i konstantnu pretjeru u odnosu na samu stvarnost. Dekadencija kulture zbiva se kao opadanje stvarnosti, koja se medijski posreduje putem instrumentalizovanja sfere vizuelnosti.

Virilio (Virilio) je ovu pojavu, skopčanu sa globalnim ratovanjem, nazvao „pakлом slike“ koji ne ostavlja nadu. Vizuelna kultura i aktuelni prizori ruševina, globalno gledajući, mogu se – kako nam se čini - povezati jedino posredstvom pojnova ‘dissonance’ i ‘disharmonije’ (Adorno/Adorno/, Dorfles/Dorfles), ukoliko ne želimo da dođe do njihove dramatične podudarnosti. Tehnički rečeno, nuda bi mogla da počiva upravo u momenatu njihove neidentičnosti, i na nekakvom „baroknom“ višku i nepravilnosti dijalektičkog kretanja medijske vizuelnosti, koji, i nakon posvemašnjih razaranja i propratnog *horrorum* slika, nastavlja da se pojavljuje kao mogući svet kulture (i humaniteta). To znači da devastiranje, čemu prisustvujemo kao neizbežnom događaju u domenu medijske slike, nema, i nije nužno da poseduje, svoj reper u realnosti. Primera radi, brutalni kadrovi ubistva i skrnavljenja tela bivšeg libijskog predsednika Gadafiја (Gaddafi), koje smo imali priliku da, bez izuzetka, gledamo na svim globalnim medijima današnjice, što su ove „slike pakla“ nekritički prenosile, podižući time rejting gledanosti i profitabilnost, još nisu verifikovane kao tačne, odnosno epistemološki proverljive i istinite, a sva je prilika, kako izgleda, da to u skorije vreme neće ni biti. Pa ipak, one su vizuelno degradirale na bestijalno, a kulturu transformisale u tribalnu zaostalost što izbija iz „civilizacijskih“ matrica savremenog sveta kapitala.

Ostaje, međutim, da se empirijski verifikuje šta je realno, odnosno - u ovom slučaju - stvarno moguće. Slično kao što danas „nestaje“ sama realnost, shvaćena u ranijem smislu reči, bivajući supstituisana virtuelnom stvarnošću, i vizuelna kultura, gubeći svoj podmet (kulturu), kao da postaje nešto drugo. Da paradoks bude veći, vizuelno, u savremenom dobu, uglavnom ne zastupa svet kulture, već je ono pre signifikator za hiperprodukciju ne-vrednosti. Iako mediji ne obavljaju ovu transmisiju na planu ideologije, već, pre svega, upotrebom tehnologije, podržane vulgarnim ekonomskim interesima, „prevodeći“ simboličke tj. kulturne vrednosti u robne, vizuelno biva standardizovano – kako bi moglo da se tržišno razmenjuje – te fetišizovano, zaborbijajući, u našem vremenu, gotovo isključivo robni karakter. Pritom, jedna od najisplativijih roba koja se danas „razmenjuje“ na čitavoj planeti, podržana marketinškim strategijama što najčešće eksplatišu pojam „demokratije“ i „ljudskih prava“, jeste spektakl rata, na jednoj, i eksces terorizma, na drugoj strani. S tim u vezi, čini se da vizuelna kultura ovde biva do kraja instrumentalizovana i preobražena u svoju dijalektičku suprotnost: destrukciju nasuprot kultivaciji, odnosno u slike ruiniranja, gladi, nasilja, tlačenja, što stoje u kontrastu s humanizmom po meri čoveka, a ne sveta kapitala.

Neobarokna dijalektika današnjice, dakle, oličena u kontroverznom fenomenu vizuelne kulture i vladajućoj ideologiji slike - što se medijski razmenjuje i puta uokolo poput magijski projektovanog sveta duhova koji se ni u čemu ne smiruje - vodi, s jedne strane, u tzv. „vizuelno uranjanje“, subverziju istovrsnosti i kritiku domena vlastitog delanja, dok s druge strane nastoji da sebe hipostazira i legitimiše kao jedini (i najbolji) od svih mogućih svetova. Ovakva vizuelna dijalektika, uglavnom ograničena na svet spektakla, a noseći unutar sebe mogućnost posredovanja i sukobljavanja krajnosti, trenutno koincidira s informatičkim ratovima što se odvijaju u globalizovanom mediju slike, u dijalektičkoj borbi za interpretativni primat u odnosu na stvarnost. Iz ovoga proističe da se, zapravo, slikom juriša na sliku, da se vizuelno koristi kao alatka i oružje u službi kontrole i moći, te da produkcija i potrošnja sukobljenih slika ne samo da traže orientir u realnosti, nego ga vlastitim kretanjem proizvode, i iznova eksplatišu. Robovanje sliči, poverenje u medijsku kulturu i prividne vizuelne efekte njenog kretanja čine, tako, jednu neupitnu simptomatologiju našeg doba, u kome vizuelno postaje sinonim za medijsku i svaku drugu represiju, a ne za kulturu. Sveopšta estetizovanost svete kulture, ostvarena uglavnom medijskim putem, na taj način je dovela kulturu u blizinu njene suprotnosti, okrenuvši je, skoro neprimetno, ka svetu totalne destrukcije.

DIVNA VUKSANOVIĆ

Izvesno je da neverovatna slikovna turbulencija našeg doba, kao odraz vođenja informatičkih ratova, uzdrmava planetu. U stvari, čini se kao da vizuelna kultura, unutar medijski opisanog prostora, ratuje sa samom sobom, pretendujući da uništi oba konstituensa ovog fenomena – kako svet kulture, tako i njegovu dimenziju vizuelnosti. Na tu mogućnost aludira Virilio, govoreći o strahovito snažnom dejstvu „informatičke bombe“, u epohi što neposredno prethodi „kraju slike“. To, u isto vreme, ne znači nužno i smrt vizuelne kulture, ali bi moglo da demonstrira neophodnost apstrahovanja, tj. razdvajanja ova dva fenomena, što su, putem postvarene medijske sinteze, nekritički realizovala simbiozu sa svetom vulgarnih tržišnih vrednosti i vojne industrije. Ukoliko vizuelna kultura u sebi još nosi neobarokni dijalektički potencijal i impuls promene, sva je prilika da će, istrajavanjem u momentu kritike, te borbom sa silama postvarenja, ipak uspeti sebe da očuva kao autentično kulturni fenomen današnjeg vremena. U protivnom će je njena jednodimenzionalna medijska sinteza dovesti do momenta samodestrukcije, što može da koincidira sa uništenjem dela svetske kulturne baštine, koje je, nažalost, već uveliko u toku.

LITERATURA:

Adorno W. Th., *Philosophie der neuen Musik*, Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft, Frankfurt am Main 1978.

Dorfles D., *Pohvala disharmoniji: Umetnost i život između logičkog i mitskog*, Svetovi, Novi Sad 1991.

Jenks Ch., *The Centrality of the Eye in Western Culture, An Introduction, Visual Culture*, eds. Jenks C., Routledge, London and New York 2002.

Kelner D., *Medijska kultura: Studije kulture, identitet i politika između modernizma i postmodernizma*, Clio, Beograd 2004.

Virilio P., *Informatička bomba*, Svetovi, Novi Sad 2000.

Virilio P., *Rat i film 1: Logistika percepcije*, Filmski centar Srbije, Beograd 2003.

Vuksanović D., *Barokni duh u savremenoj filozofiji: Benjamin, Adorno, Bloh*, Institut za filozofiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, Čigoja, Beograd 2001.

Vuksanović D., *Filozofija medija 2: Ontologija, estetika, kritika*, Fakultet dramskih umetnosti u Beogradu – Institut za pozorište, film, radio i televiziju, Čigoja, Beograd 2011.

Vuksanović D., *Filozofija medija: Ontologija, estetika, kritika*, Fakultet dramskih umetnosti u Beogradu – Institut za pozorište, film, radio i televiziju, Čigoja, Beograd 2007.

Divna Vuksanović

University of Arts in Belgrade, Faculty of Drama Arts, Belgrade

VISUAL CULTURE IN MEDIA EPOCH

Abstract

The paper examines the complex phenomena in contemporary visual culture and media-mediated world. At the same time, the text critically responds to the hypothesis about the growth and development of visual culture in the era of total mediatization. In fact, the dialectic nature of visual culture is considered here through the mediation of conflict and its two characteristic moments: the moment of alienation, and the moment of critical and potentially subversive activity. Thus, the dialectic nature of visuality in today's age can be guided by principles of hope and revolution, or those of destruction, with help of market rules and operation of media culture.

Key words: *visual culture, mass media, mediatization, dialectics, criticism*

Scott William Christensen, *Južni vетар*, 2011.